

VÝCHODNÍ A ZÁPADNÍ ŘEŠENÍ NEROZLUČNOSTI

Od chvíle, kdy mons. Zoghby, správce melchitského patriarchátu z Káhiry, doporučil koncilu zmírnit postoj k rozvedeným manželům po vzoru východních církví, začal se Západ zajímat o princip „ekonomie“ (oikonomia), podle něhož Východ'ané někdy povolují rozvod a další sňatek. Římskokatolická církev zachovává přísnější praxi. Jak došlo k dvojímu čtení téhož Písma?

Kořen je v celkové dvojí mentalitě. „Pravoslaví chápe existenci člověka jinak než katolicismus. Západní mentalita byla zmobilizována do boje se zlem, to byl její hlavní cíl. Východ je ve svém etickém postoji více dualistický a současně více integrovaný duchovně. Je více znepokojen zlem a zároveň mnohem skromnější, pokud jde o boj dobra se zlem. Nedogmatizuje mravní chování. (–) Pravoslaví má hluboké vědomí, že mravní problém je přítomen v každé lidské existenci. Problém, ne příkaz.“ (Michal Klinger, pravoslavný teolog, Tygodnik powszechny 1983/3). – Věc má ovšem i své *dějiny*, vývoj probíhal zhruba během prvního tisíciletí.

Poapoštolskou církev nutí život konkrétněji domýšlet novozákonní texty o nerozlučnosti. **Hermův Pastýř** (100–160) nařizuje (!) manželovi propustit cizoložnou ženu, neoženit se znovu, ale když se žena kaje, vzít ji zpět; žena se má chovat stejně v opačném případě.

Origenes (185–254) má rozhodující význam pro *východní* postoj. V komentáři k Mt 19,2–12 sice nerozebírá vsuvku o „smilstvu“ (porneia) z hlediska nového sňatku, ale pozastavuje se nad tím, proč Kristus povoluje propuštění ženy jen pro smilstvo a ne pro jiné, větší zločiny (travičství, zabití dítěte, krádež nebo plenění manželova domu). Dále referuje o praxi, kterou sám nehodnotí, jen vysvětluje: „Někteří představení církve dovolují proti zákonu Písma nový sňatek ženy za života muže (–) Ne však zcela bez důvodu (ú mém panté alogós), neboť to, co je proti zákonu danému na začátku a psanému, bylo tu dovoleno (–) aby se neupadlo do většího zla“. Jinak Origenes staví zdrženlivý život nejvýše a po něm trvalou monogamii, závaznou pro duchovenstvo; už Pavlovo dovolení druhého sňatku pro vdovy vidí jako ústupek „tvrdosti srdce“ (sklérokardia).

Zdá se, že Origenes tlumočí palestinskou a egyptskou tradici. Ve 4. století vznikla dvě svědectví o tradici kyperské a kapadocké. Epifanos ze Salaminy píše v pasáži často citované: „Kdo měl jednu manželku, je mezi údy církve právem chválen a ctěn. Ale ani toho, který se nemohl spokojit s jednou, když mu umřela nebo on se od ní odloučil pro smilstvo, cizoložství nebo z jiného důvodu, slovo Boží neobviňuje a nevylučuje z církve ani ze života, nýbrž snáší jeho chování pro jeho slabost (–) neboť svaté slovo a svatá církev mají s ním soucit, především když je jinak zbožný a žije podle Božího zákona.“ – **Basil Veliký** je zdrženlivější, ale bere ha vědomí zvyklost: „Opuštěný muž je ospravedlnitelný a žena s ním žijící se neodsuzuje.“

Kolisání i pozdějších Otců mezi zdůrazňováním nerozlučnosti a připouštěním výjimek si můžeme částečně vysvětlit tím, že docházelo k mnoha rozvodům podle státního římského práva a narůstajícím prorůstáním církevního a státního života. Postupně však došlo k zásadnímu ujasnění vztahu mezi návodem zákona a nezbytným milosrdenstvím.

Oikonomia. „Oikonomia je ve vztahu k akribeia. „**Akribeia** označuje přesné vyžadování kanonických nařízení, která se týkají všech věřících. **Oikonomia** znamená otcovskou péči církve o její členy, kteří přestoupili její kanonická nařízení, a o ty křesťany, kteří jsou mimo její společenství a rádi by do něho vstoupili (–) Oikonomia jako mimořádný prostředek spásy překračuje tuhé církevněprávní meze akribeie ve svátostném životě... Oikonomia je výsada církve, odvozená z tradice. Při ní se plně uplatňuje rozvážlivost, moudrost, pastorační otevřenost a oprávnění mít ohled všude, kde je třeba, aby se dokonalo dílo vykoupení člověka na zemi a v poslední den bylo všechno smířeno v Kristu“ (z přípravných textů pro svatý a velký koncil pravoslavné církve)“ (Gregor Larentzakis, Ehe..., Th. Bull. 1978(3).

Ekumenický patriarcha v Cařihradě Athenagoras napsal v dopise příteli (který jej dal přečíst B. Häringovi), že bez uznání oikonomie Římem nelze myslet na sjednocení. Dotkl se zákazu antikoncepce: Východ jej uznává, ale v pastorační praxi se řídí oikonomií. Pokud jde o svátostné manželství, to může být ukončeno čtverou smrtí: tělesnou, psychickou (znemožňující společenství života a lásky), občanskou (partner je beznadějně nezvěstný nebo odsouzen na doživotí) a morální (cizoložství apod.) (Theol. d. Geg. 1981/2). – Východní církve jsou ovšem autokefální a jejich praxe není zcela totožná.

Řecká pravoslavná církev uznává – kromě cizoložství – tyto důvody pro rozvod: 1. se zaviněním: a) cítí-li se některý manžel ohrožen na životě, může podat žalobu o rozvod, b) svévolné opuštění partnera nejméně na dva roky, c) takové narušení vztahů, že učiní soužití nesnesitelným; 2. bez zavinění: a) šílenství partnera opravňuje po 4 letech žádost o rozvod, b) prohlášení za nezvěstného, c) neschopnost soulože během manželství, partnerovi před sňatkem neznámá, trvající tři roky. Kromě toho ruší manželství mnišský slib a biskupské svěcení. – Před zahájením procesu se příslušní duchovní pokoušejí o smír. Rozhodnutím vyslovuje církev formálně skutečnost už existujícího rozpadu; před Bohem nerozlučuje manželství církev, ale zlý čin. V každém případě je rozvod selháním, následek hříchu a slabosti. – Druhý sňatek se pouze připouští, třetí jen trpí, čtvrtý nikdy. Je to nouzové řešení, jak vysvítá z kánonů starých koncilů: 1. Kdo uzavírá druhé manželství, musí vykonat určité pokání, 2. při druhém manželství se použije jiného (prostšího) obřadu, 3. klerik žehnající druhému sňatku nesmí přijít k svatebnímu stolu, 4. druhý sňatek znemožňuje vstup do duchovního stavu. (Larentzakis 242, 243.)

Východní praxe není bez potíží. Řeckopravoslavný metropolita pro obě Ameriky, Jakovos, vyjádřil už r. 1966 znepokojení z toho, že církevní soudy často rozvedly manžele rozvedené státními soudy, což není přínos pro společnost ani pro sbližování s Římem. Prohlásil přímo: „Manželské svazky se musejí upevnit“ (Olivier Rousseau, Scheidung ... Concilium 1967/4, 331).

Západní církev byla postavena před stejné problémy v rodící se křesťanské Evropě. Na rozdíl od Východu, kde ve značné míře dodnes jsou rozhodující Otcové, tady určili paralelní vývoj někteří Otcové západní, ale více biskupské synody, kanonistika a papežové.

Ve 4. a 5. století **Hilarius z Poitiers** dovoluje propustit ženu jen pro cizoložství, tak je možné „ukončit manželství“ (desinendi a matrimonio) – je tu míněn rozchod

nebo rozvod? Přitom si nedělá iluze, že by se žena znovu nevdala, ale aspoň cizoložnice nebude „špinit manžela“. **Ambrož** naproti tomu stručně konstatuje, že žena se nesmí po zapuzení vdát, v tom je Boží zákon proti lidskému. Opak tvrdí **Ambrosiaster** pro manžela zapuzené ženy hříšnice, neboť „muž není vázán stejně jako žena, protože muž je hlavou ženy“. Jeho názor ovlivnil na určitou dobu praxi i teorii.

Přísný **Jeroným** trvá na nerozlučnosti kromě cizoložství, ale schvaluje smíření s prvním manželem. Do církevní obce může být přijata, jen když přeruší manželský styk (non copuletur) s druhým a vykoná pokání. To byl případ jeho pozdější duchovní dcery Fabioly, u níž projevil po její smrti jisté pochopení pro sňatek po rozvodu se zhýralcem: byla mladá, a proto dala přednost druhému sňatku před hříchy života bez manžela („rád přiznám její vinu, ale připomenu nezbytnost“). Bylo to v Římě ještě silně pohanském.

Augustin, po tisíc let největší autorita i v oblasti manželství, zakazoval rozchod s výjimkou pro cizoložství a navíc pro nevěrectví jakožto „duchovní cizoložství“ (původně také pro modlářství, lakomství a tělesnou chtivost). Nový sňatek nesmí nikdo uzavřít. Přesto nevinný manžel „hřeší prominutelně (venialiter) (–) je tak obtížné poznat v božských slovech, zdali ten, kdo může nepochybně propustit cizoložnou ženu, má být považován za cizoložníka, když si vezme jinou“ (De fide et operibus). – Snahou o věrnost Božímu zákonu prosvítá u obou velkých Otců pastýřská citlivost.

Synody řeší nejrůznější praktické případy. Už synod v Elvíře (kol. 300) se vyslovuje k ženám znovu vdaným. Když opustila muže „bezdůvodně“, nesmí dostat eucharistii ani před smrtí; když byl manžel cizoložník, může přijímat po smrti druhého muže nebo při vážném onemocnění. Během staletí se zabývají synody a papežové problémy manželství s otrokem, v případě zjetí partnera, příbuzenských sňatků, impotence, odchodu jednoho do kláštera (Řehoř Vel.: buď oba nebo nikdo), královských rozvodů atd. Zásada se zdůrazňuje, ale svízelné případy se zkoumají, zdali není možné něco tolerovat. Názor remešského biskupa **Hinkmara** (9. stol.), že podle Augustina a papeže Lva je manželství plně uzavřeno teprve pohlavním stykem, se stal základem pro budoucí praxi rozlučení nedokonaného manželství slavnými řeholními sliby nebo papežskou dispensí z vážných důvodů (CIC, kán. 1119). Hinkmarova zásada měla rozhodující vliv na další právní vývoj. Obrátila pozornost na platnost a definitivnost manželství a tím i na možnost zkoumat dodatečně, zdali bylo skutečně „ratum et consummatum“, nebo od počátku neplatné popř. rozlučitelné pro nedokonání. Tím se současně odsunuly jako nepodložené ty důvody pro rozchod, které nejsou v evangeliu.

V 10. a 12. století se postupně vyhranil postoj k nerozlučnosti platný v podstatě dodnes. **Ivo z Chartres** ve své sbírce právních dokumentů zavedl pojem neplatnosti manželství od počátku vlivem omylu. Slavné **Graciánovo** Decretum (kolem 1140) sice ještě neodstraňuje zbytky váhavé až laxní praxe z dřívějšíka, ale přesunuje důraz na zásadu nerozlučnosti dokonaného manželství a pozornost na vytváření přesných termínů (ratum, consummatum, legitimum).

Po roce 1000 nasazuje církevní autorita sankce za porušování nerozlučnosti, např. francouzského krále Filipa I. sice oddal po zapuzení manželky biskup s Bertradou de

Monfort, ale papež ho exkomunikoval, dokud se nerozejdou. Už **Mikuláš I.** (9. stol.) prosazoval v některých případech přísnější praxi proti místním synodům ve Francii papežskou autoritou, např. Lothar II. si vzal místo neplodné manželky konkubínu Walrade, což schválil metský koncil, ale papež zrušil a exkomunikoval ji i biskupy; král se podrobil. Inocenc III. opravil (1199) jedno shovívavější řešení Celestina III.

Východní praxe byla ponechána bez kritiky při sjednocení Řeků s Římem ve Florencii (1439), ale v téže době se sjednocujícím Arménům a syrským Jakobitům byl v unijním dokumentu nový sňatek výslovně zakázán. **Tridentský koncil** odmítl důvody rozvodu uváděné protestanty. Východňany nezavrhuje za rozvod pro cizoložství, ale zdůrazňuje, že „církev se nemýlila, když učila a učí (–) že manželský svazek nemůže být zrušen cizoložstvím (–) a že ani nevinný, který nedal podnět k cizoložství, nemůže za života partnera uzavřít druhé manželství“ (kán. 7). „Kánon 7 hájí katolické učení, i když je neprohlašuje za neměnné ve všech odstínech. Říká prostě ‚docuit et docet‘ bez přidání ‚semper‘; nepopírá tedy existenci praxí nebo nauk současných, ale především minulých, které jdou jiným směrem“ (E. Hamel, *Indissolubilité du mariage chrétien réalisé*, v: *Problèmes doctrinaux du mariage chrétien* (sborník elaborátů Mezin, teol. komise), 1978, s. 351). Obsah tohoto tridentského anathematu nelze podle E. Hamela kvalifikovat známkou „de fide definita“ ani „de fide revelata“ (Pro nejistý výklad vsuvky Mt 19,9), ale jako „doctrina catholica“, tj. stálé učení magisteria (s. 353). Tridentinum mlčky toleruje praxi, kterou neschvaluje, jen aby nepoškodilo důležitý úkol sjednocení, ale na druhé straně zdůrazňuje to, co považuje za jedinou pravou tradici „podle učení evangelia a apoštolů“, a hájí její zachování (s. 353–355).

Od tohoto učení se v dalších stoletích církev neodchyluje. Potvrzují je i v nové době mj. papež Pius XI. v encyklice *Casti connubii* (1930), Druhé vatikánium v konstituci *Gaudium et spes* (čl. 48) a nejnověji Jan Pavel II. v apoštolské adhortaci *Familiaris consortio* (1981). Zde je však znát koncilový posun důrazu od vnější právní nerozlučitelnosti k pastoračnímu zájmu o vnitřní, faktickou, vybojovanou nerozlučnost: „Bůh si přeje a dává manželskou nerozlučnost jako plod, znamení a požadavek absolutně věrné lásky, kterou má Bůh k člověku a kterou Kristus prožívá vůči své církvi (–) Kristus (–) při uzavření svátostného manželství nabízí „nové srdce“: tak mohou manželé nejen překonat „tvrdost srdce“ (Mt 19,8), ale také a hlavně mohou mít účast na plné a definitivní lásce Krista“ (č. 20).

Vyléčí narůstající nepevnost křesťanských manželství papežův nadpřirozený optimismus? Nebo v mentální izolaci, podobné prvním pohanským stoletím, najde pastore a teologie — možná i s pomocí ekumenického dialogu — řešení nově rozvinuté, milosrdnější vůči lidem? V každém případě: církev nesmí A) zradit poslání hájit pevné manželství nejen jako Boží ustanovení, ale také jako základnu života a štěstí lidstva, B) nakládat „neúnosná břemena“ těm, kteří při upřímná snaze (zatím?) na ně nestačí.

Stěžejní bod v této otázce je svědomí. Samozřejmě, také na všech ostatních polích mravního života je svědomí v konečném pohledu rozhodující činitel a od něho přímo závisí hodnota lidského jednání. Ale v této oblasti etiky se stává svědomí ve zvláštní míře rozhodujícím bodem. Zde jsme v oblasti jednání a spolupůsobení, ve kterém jsou dva lidé, jeden muž a jedna žena, spolu sami, s tím, co oni jsou nejen fyzicky, ale také ve vnitřní vzájemné zkušenosti. Tato zkušenost je ze své povahy tak intimní, že je skryta soudu jiných.

Karol Wojtyła v přednášce (Turin, červen 1978). Z knihy *Faithful and Responsible Love*, Slough 1978, 27.